

- формування у них суспільно значущих мотивів вибору професії та професійних інтересів;
- розвиток виражених спеціальних здібностей до певного виду професійної діяльності;
- розширення практичного досвіду в обраній трудовій діяльності;
- формування професійних намірів та професійно важливих особистісних якостей;
- корекція рівня професійних домагань з урахуванням індивідуальних особливостей і стану психофізичного розвитку кожного школяра.

Спеціальний психолог має акцентувати увагу на вивченні професійних можливостей розумово відсталих учнів, на формуванні у них позитивного ставлення до змісту трудового навчання в школі, розширення шляхів профпропаганди та профагітації, впровадження факультативів з установкою на виховання у учнів адекватної оцінки своїх здібностей, розробку змісту професійної консультації розумово відсталих школярів впродовж всього періоду навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Афузова Г.В. Психологічні особливості професійної спрямованості майбутнього психолога на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.08 «Спеціальна психологія» – К., 2010. – 21 с.
2. Коломинский Н.Л. О формировании самооценки и уровня притязаний у учащихся вспомогательной школы // Дефектология. – 1972. – № 6. – С. 57-62.
3. Копылова Т.Г., Лашина О.Л. Система профориентационной работы в коррекционной школе VIII вида // Дефектология. – 2006. – №5. – С. 75-78.
4. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 359 с.
5. Турчинская К.М. Социально-трудовая адаптация учащихся вспомогательных школ Украины // Дефектология. – 1972. – № 6. – С. 55-57.

УДК 376.42:159.922.762

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Афузова Г.В.

кандидат психологічних наук

Марченко К.В.

Інститут корекційної педагогіки та психології

НПУ імені М. П. Драгоманова

У статті розкрито особливості формування самооцінки розумово відсталих дітей та підлітків, а також розглянуто шляхи її корекції.

В статье раскрыты особенности формирования самооценки умственно отсталых детей и подростков, а также рассмотрены пути ее коррекции.

The article explores the characteristics of self-esteem of mentally retarded children and teenagers and the ways of its correction.

Ключові слова: самооцінка, розумова відсталість, діти, підлітки, корекція.

Ключевые слова: самооценка, умственная отсталость, дети, подростки, коррекция.

Key words: self-esteem, mental retardation, children, teenagers, correction.

Формування адекватної самооцінки особистості є актуальним питанням незалежно від віку та психофізичного розвитку. Особливий характер ця проблема набуває у процесі вивчення розумово відсталих дітей та підлітків на сучасному етапі реформування спеціальної освіти від інституалізації до інтеграції. У спеціальній психології особливості формування самооцінки у дітей з інтелектуальними вадами розглядалися такими видатними науковцями як І.В.Белякова, Л.С.Виготський, Е. де Грееф, Г.М.Дульнев, Н.Л.Коломинський, М.П.Матвеева, Н.Г.Морозова, Ж.І.Намазбаева, В.Г.Петрова, Б.І.Пінський, С.Я.Рубінштейн, В.М.Синьов, О.П.Хохліна, Ж.І.Шиф та інші.

За висновками Л.І. Божович, формування адекватної самооцінки – один з найважливіших факторів

розвитку особистості дитини. Стійка самооцінка формується під впливом оцінки з боку оточуючих, а також у процесі власної діяльності людини та оцінювання її результатів. Тому в корекційно-педагогічному процесі важливо орієнтуватися на психологічні особливості формування самооцінки розумово відсталих школярів з метою оптимізації шляхів її корекції, що сприятливо відобразиться на взаємодії дитини з інтелектуальними вадами та оточуючого середовища [1].

Самооцінка – це оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, властивостей і місця серед інших людей. Самооцінка є важливим регулятором поведінки, від неї залежать взаємостосунки людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів та невдач. Тим самим самооцінка впливає на ефективність діяльності людини та подальший розвиток її особистості. Самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань людини, тобто ступенем складності цілей, які вона ставить перед собою. Розбіжність між домаганнями і реальними можливостями людини призводить до формування неадекватної самооцінки, внаслідок чого поведінка людини дезорганізується (виникають емоційні зриви, підвищена тривожність та ін.) [6].

У розумово відсталій дитині формування самооцінки у звичайних умовах виховання піддається різким та контрастним впливам. Так, знижуючи вимоги до дитячих досягнень, проявляючи жалість, що обумовлюється органічним дефектом нервової системи дитини, батьки сприяють формуванню у розумово відсталого дошкільника завищеної самооцінки та підвищених домагань уваги дорослих. Але, стикаючись з новими умовами соціального розвитку (вступ у дитячий садок, школу), самооцінка дитини зазнає значного удару, що може спровокувати виникнення і закріплення негативних особистісних якостей через часті невдачі, через невідповідність можливостей об'єктивним вимогам нового оточення. Додатковим травмуючим чинником можуть виступати труднощі у взаємовідносинах в сім'ї [4].

Одним із перших, хто почав розглядати самооцінку дітей з інтелектуальною недостатністю був французький психіатр Е. де Греєф, який експериментально виявив симптом завищеної самооцінки у розумово відсталих дітей. Де Греєф вважав, що дитина з інтелектуальною недостатністю є самовдоволеною, тому у неї не може бути почуття малоцінності та пов'язаної з ним тенденції до компенсації.

На противагу де Греєфу Л.С. Виготський, хоч і пов'язував некритичність розумово відсталих з їх загальним інтелектуальним недорозвитком, зазначав, що завищена самооцінка таких осіб є проявом загальної емоційної забарвленості оцінок та самооцінок маленької дитини, загальної незрілості особистості. У своїх працях Л.С.Виготський розглядає інший механізм розвитку завищеної самооцінки. Вона може виникати як псевдокомпенсаторне характерологічне утворення у відповідь на низьку оцінку з боку оточуючих; саме на ґрунті слабкості і виникає псевдокомпенсаторна переоцінка розумово відсталими своєї особистості [5].

Особливості самооцінки дітей з інтелектуальними вадами значно залежать від ступеня розумової відсталості. Так, наприклад, у дітей з глибокою розумовою відсталістю найчастіше відмічається завищена самооцінка, тому що вони мало реагують на зовнішню оцінку, у той час як діти з легкою розумовою відсталістю бувають дуже залежні від неї [4].

На становлення самооцінки розумово відсталих школярів також впливає брак теоретичних відомостей про морально-етичні норми поведінки, що, на думку В.М.Синьова, Н.В.Тарасенка, А.І.Капустіна, не дає можливості розумово відсталим підліткам повноцінно аналізувати дії людини, встановлювати адекватні зв'язки між мотивами і результатами діяльності. Учням допоміжної школи важко правильно оцінювати вчинок через невміння виділити мотив, що лежить в його основі. Знання моральних норм не завжди трансформується у дітей з недостатнім інтелектом у переконання та оцінки. Недостатній життєвий досвід, менш гармонійна, ніж у нормальних дітей, взаємодія інтелекту та афекту часто не дають змоги розумово відсталим дітям зайняти правильну позицію за необхідності оцінити позитивні чи негативні якості інших людей, критично поставитися до своєї поведінки [5].

Якщо ж розглядати особливості самооцінки розумово відсталих дітей на різних етапах онтогенезу, можна помітити, що у них в молодшому шкільному віці спостерігається завищена самооцінка у порівнянні з учнями масової школи. У середньому шкільному віці ця різниця стає меншою, і лише у старшому шкільному віці знову відмічається різка різниця у характері самооцінки – її рівень у старшокласників спеціальної школи ставав дуже високим. Л.С.Виготський це пояснює тим, що у молодшому шкільному віці висока самооцінка має афективну обумовленість, з роками самооцінка стає більш адекватною, і вже у старшому шкільному віці формується псевдокомпенсаторна завищена самооцінка [5].

Учні молодших класів спеціальної загальноосвітньої школи демонструють завищену самооцінку при виконанні завдань різної складності, не співставляючи власні можливості з умовами проблемної ситуації. Ця ж особливість простежується і при виборі майбутньої професії – молодші школярі, не усвідомлюючи своїх недоліків у розвитку, вважають, що їм доступна будь-яка спеціальність [3].

В цей віковий період на адекватність самооцінки розумово відсталих дітей значною мірою впливає оцінка, яку дає дорослий їх вчинкам та особистісним проявам. Якщо ця оцінка позитивна без достатніх підстав, то

у дітей формується завищена самооцінка, в протилежному ж випадку, якщо всі їх вчинки оцінюються негативно, може сформуватися занижена самооцінка.

Самооцінка розумово відсталих підлітків у значній мірі визначається видом діяльності, яку вони виконують, та їх успіхами у навчанні. В ній з'являється новий компонент – підлітки оцінюють не тільки особистісні якості, а ще й зовнішній вигляд. В судженнях розумово відсталих старшокласників виникає бажання критично оцінити свою зовнішність і зовнішність інших людей [6].

До практичних занять учні старших класів спеціальної загальноосвітньої школи ставляться з більшою увагою, ніж учні молодших класів. Вони вислуховують всю інструкцію, після чого можуть сказати, чи здатні виконати запропоновану роботу. Їх самооцінка стає більш реалістичною. Також реалістичнішими стають погляди розумово відсталих підлітків на майбутнє – при відповіді на запитання «Ким ти хочеш бути, коли станеш дорослим?», вони обирають ті спеціальності, які опанували в школі – слюсар, швачка, чоботар тощо [3].

Розвиток і корекція самооцінки розумово відсталих молодших школярів, в першу чергу, передбачає постійний контроль за її рівнем. З цією метою рекомендовано проводити раз на півроку контрольні тестування. Виявлення неадекватної самооцінки у учнів спеціальної загальноосвітньої школи є сигналом для підвищеної уваги педагогів, психолога та батьків. Для того, щоб процес розвитку та корекції самооцінки розумово відсталих молодших школярів був продуктивним, необхідно дотримуватися наступних принципів навчання:

- 1) виховна і розвиваюча спрямованість;
- 2) наукова обґрунтованість і доступність;
- 3) систематичність і послідовність;
- 4) зв'язок з життям;
- 5) принцип корекції в навчанні;
- 6) принцип наочності;
- 7) свідомість і активність учнів;
- 8) індивідуальний і диференційований підхід [2].

Конкретна реалізація особистісно орієнтованого виховання полягає у постійній позитивній стимуляції дитини до активності, у демонстраціях віри в її можливості, постійному прояві інтересу до її потреб, переживань, думок, підкресленні її особистісної цінності та унікальності, ствердженні значної переваги її позитивних особистісних проявів над негативними.

У процесі розвитку самосвідомості мають враховуватися закономірності розвитку «Я-образу» розумово відсталих в онтогенезі. Як відомо, процес самоусвідомлення йде ззовні всередину: дитина спочатку відображає своє оточення, уміння, бажання, результати власної поведінки, фізичне «Я», а згодом робить предметом вивчення власний внутрішній світ. При цьому, перш ніж приступити до самоаналізу, дитина повинна виробити його критерії шляхом аналізу поведінки інших і порівняння себе з ними. У такій роботі широко використовуються обговорення літературних, зокрема, казкових персонажів, збагачення лексичного запасу за рахунок слів, що позначають якості людини. Усі етичні поняття розглядаються парами (позитивна якість і протилежна їй негативна), наводяться життєві приклади вияву якостей у різних ситуаціях. З цього погляду аналізуються вчинки персонажів літературних творів та кінофільмів. Ефективними є також ігри та драматизації на відтворення тих чи інших людських рис, листування, ведення щоденників, а також тренінгові вправи, спрямовані на самопізнання та розуміння інших людей [5].

Здатність дати правильну самооцінку самої себе дуже важливо для кожної людини, а значить, і для людини з розумовою відсталістю. Приймаючи людину з інтелектуальною недостатністю такою, яка вона є, надаючи їй можливість у повній мірі брати участь у творчих та суспільних заходах буде сприяти адекватному самопізнанню та позитивній зміні її особистості [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском саду. – СПб.: Питер, 2008. – 400 с.
2. Лунина Н. А., Сорока О. Ю., Анисимович О. В. Энциклопедия всестороннего развития ребёнка от года до семи лет. – Новосибирск: Сибирское университетское изд-во, 2007. – 64 с.
3. Петрова В. Г., Белякова И. В. Психология умственно отсталых школьников: Учеб. пособие. – М.: Академия, 2004. – 160 с.
4. Рубинштейн С. Я. Психология умственно отсталого школьника. – М.: Просвещение, 1986. – 192 с.
5. Сильов В. М., Матвеева М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталої дитини: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 359 с.
6. Kunicka Katarzyna «Obraz samego siebie u osób z niepełnosprawnością intelektualną» // Publikacje edukacyjne. – 2007.